

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรม

การวิจัยเรื่อง แนวทางการพัฒนาศักยภาพแบบมีส่วนร่วมของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตปุ๋ยอินทรีย์ในพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านไทย อำเภอเชิงใน จังหวัดอุบลราชธานี ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อทำการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และเรียบเรียงรายละเอียดซึ่งสามารถนำเสนอตามลำดับ ดังนี้

1. ความหมาย
2. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพ
3. แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
 - 3.1 ลักษณะและขั้นตอนของการมีส่วนร่วม
 - 3.2 รูปแบบของการมีส่วนร่วม
 - 3.3 กระบวนการมีส่วนร่วม
 - 3.4 องค์ประกอบของการมีส่วนร่วม
 - 3.5 ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
 - 3.6 แนวคิดเกี่ยวกับเทคนิคปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
4. แนวคิดเกี่ยวกับปุ๋ยอินทรีย์
 - 4.1 ความสำคัญของปุ๋ยอินทรีย์
 - 4.2 ประเภทของปุ๋ยอินทรีย์
 - 4.3 การผลิตปุ๋ยอินทรีย์
 - 4.4 การใช้ประโยชน์ปุ๋ยอินทรีย์
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
6. ประเด็นที่กำลังดำเนินการ

ความหมาย

1. การพัฒนา

การพัฒนา ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Development ตามความหมายของรูปศัพท์ แปลว่า การทำความเจริญ การเปลี่ยนแปลงในทางที่เจริญขึ้น การคลี่คลายไปในทางที่ดี ถ้าเป็น คำกริยา ใช้คำว่า พัฒนา หมายความว่า ทำให้เจริญ คือ ทำให้เติบโต งอกงาม ทำให้งอกงามและ มากขึ้น เช่น เจริญทางไมตรี (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546 : 238)

สนธยา พลศรี (2547 : 3) ได้กล่าวว่า การพัฒนาแบ่งได้เป็น ๒ ระดับ คือ ความหมาย อย่างแคบและความหมายอย่างกว้าง ความหมายอย่างแคบ การพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงใน ตัวระบบการกระทำการให้ดีขึ้นอันเป็นการเปลี่ยนแปลงในด้านคุณภาพเพียงด้านเดียว ส่วน ความหมายอย่างกว้างนั้น การพัฒนา เป็นกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงในตัวระบบการกระทำทั้ง ด้านคุณภาพ ปริมาณและสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้นไปพร้อมๆ กัน ไม่ใช่ด้านใดด้านหนึ่งเพียงด้านเดียว

จำรัส นวลนิ่ม (2540 : 7) ได้กล่าวว่า การพัฒนา หมายถึง การทำให้เกิดการ เปลี่ยนแปลงทีละน้อย ๆ โดยผ่านลำดับขั้นตอนต่าง ๆ ไปสู่ระดับที่สามารถขยายตัวขึ้น เติบโตขึ้น มี การปรับปรุงให้ดีขึ้น และเหมาะสมไปกว่าเดิม หรืออาจก้าวหน้าไปถึงขั้นที่อุดมสมบูรณ์เป็นที่น่าพอใจ

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2532 : 5) ได้กล่าวว่า การพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่มี การกำหนดทิศทางหรือการเปลี่ยนแปลงที่มีการกำหนดแผนเอาไว้ล่วงหน้าแล้ว ซึ่งทิศทางหรือแผนที่ กำหนดไว้นี้ย่อมจะเป็นไปในลักษณะที่พึงปรารถนาของสมาชิกในสังคมนั้น

ดารา ทีปะปาล (2538 : 15) ได้กล่าวว่า การพัฒนา หมายถึง เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี ขึ้นอย่างมีเป้าหมาย เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีการกำหนดทิศทาง เพื่อให้บรรลุตามแผนที่กำหนดไว้ ล่วงหน้า

มีชัย สายอร่าม (2540 : 59) ได้กล่าวว่า การพัฒนาเป็นกระบวนการของการ เปลี่ยนแปลงและสรรค์สร้างความก้าวหน้าในทางเศรษฐกิจ ความเป็นธรรมในสังคม ความเสมอภาค ในทางการเมือง การธำรงรักษาวัฒนธรรมอันดีงาม การจัดสรรและกระจายทรัพยากรด้วยวิธีการ บริหารที่เหมาะสม เพื่อบรรลุเป้าหมายในอันที่จะสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

จากความหมายและนิยามดังกล่าว พอสรุปได้ว่า การพัฒนา คือ “กระบวนการที่ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาโดยผ่านขั้นตอนต่าง ๆ ไปสู่การปรับปรุง เปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น และเป็นไปตามทิศทางที่กำหนด โดยวิธีการพัฒนา ได้แก่ การจัดอบรม ประชุม สัมมนา และศึกษา เพิ่มพูนความรู้เฉพาะด้าน เป็นต้น”

2. ศักยภาพ

ศักยภาพ ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Competency หมายถึง ความรู้ (knowledge) ทักษะ (skills) และคุณลักษณะส่วนบุคคล (personal characteristic or attributes) ที่ทำให้บุคคลนั้นทำงานในความรับผิดชอบของตนได้ดีกว่าผู้อื่น (สุภิญญา รัศมีธรรมโชติ, 2548 : 13)

ชัยภูณัญญ์ จิณณัฐชา (2554 : 11) ได้กล่าวไว้ว่า ศักยภาพ หมายถึง คุณลักษณะทั้งในด้านทักษะ ความรู้ และพฤติกรรมของบุคคล ซึ่งจำเป็นต่อการปฏิบัติงานในตำแหน่งหนึ่ง ๆ ให้ประสบความสำเร็จ

Procter (1991 : 805) ได้กล่าวว่า ศักยภาพ หมายถึง สิ่งที่จะเกิดขึ้นหรืออาจจะไม่เกิดขึ้นจริงในปัจจุบันหรือความเป็นไปได้ในการพัฒนาหรือมีทางทำให้เจริญได้

วิวัฒน์ชัย บุญยภักดี (2532 : 42) ได้กล่าวว่า ศักยภาพ หมายถึง ความสามารถหรือความพร้อมในตัวของสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่จะเอื้ออำนวยต่อการพัฒนา การปรับปรุง การจัดการ หรือการเข้ามาทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ขึ้น

เพชรน้อย ม่วงงาม (2539 : 6-7) ได้กล่าวว่า ศักยภาพ หมายถึง พลังความหมายที่แฝงอยู่และสามารถทำให้ปรากฏได้ ความสามารถที่แสดงหรือปรากฏเป็นได้ทั้งเครื่องชี้หรือสะท้อนศักยภาพในอดีต และเป็นเครื่องบ่งบอกศักยภาพในอนาคต การปรากฏของพลังศักยภาพของสิ่งใด ๆ จะเป็นเช่นใด ขึ้นอยู่กับปัจจัยอย่างน้อย 2 ส่วน คือ พลังความสามารถของสิ่งนั้น และเงื่อนไขบริบทที่เป็นไปได้ทั้งตัวชัดเจนหรือตัวหนุนเสริม การปรากฏออกมาของศักยภาพนั้น ที่สำคัญคือเงื่อนไขเชิงบริบทที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

จากความหมายดังกล่าวสรุปได้ว่า ศักยภาพ หมายถึง ความสามารถที่แฝงอยู่ในตัวบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ซึ่งสามารถทำให้ปรากฏหากได้รับการพัฒนา หรือกระตุ้นจากภายนอก อันจะส่งผลต่อความสำเร็จและความพึงพอใจสูงสุด

3. การมีส่วนร่วม

ณภัทร พรเจีย (2553 : 6) ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การเกี่ยวข้องกับด้านจิตใจ อารมณ์ และรวมถึงการกระทำด้วยความยินยอมพร้อมใจ มีความริเริ่มสร้างสรรค์ มีการสื่อสารระหว่างกันภายในกลุ่ม ร่วมศึกษา ค้นคว้า วางแผน ร่วมตัดสินใจ และควบคุมติดตาม และประเมินผลกิจกรรม

จันทร์เพ็ญ มินคร (2554 : 6) ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา หมายถึง การที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลเข้ามามีส่วนร่วมในการเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาที่ถูกกำหนดขึ้น ซึ่งการพัฒนาดังกล่าวจะมีผลกระทบต่อการใช้ทรัพยากรก่อให้เกิดผู้ได้รับประโยชน์และผู้เสียประโยชน์ในการเข้าร่วมในขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งของการพัฒนาหรือทุกขั้นตอน เพื่อให้การ

เปลี่ยนแปลงเป็นไปตามวัตถุประสงค์และเพื่อเกิดประโยชน์ต่อคุณภาพชีวิตในทุก ๆ ด้านของประชาชน

ฉัตรวรรณ สุนทรวิโรดิ (2556 : 8) ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การตัดสินใจ การกระทำ การรับผลประโยชน์ และการร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบต่อตัวประชาชนเอง การที่จะสามารถทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนา ผู้กระทำการเปลี่ยนแปลงจะต้องยอมรับในปรัชญาทางการพัฒนาชุมชนที่ว่า มนุษย์ทุกคนต่างมีความปรารถนาที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข ได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรมและเป็นที่ยอมรับของผู้อื่น และพร้อมที่จะอุทิศตนเพื่อกิจกรรมของชุมชนและสังคม ขณะเดียวกันจะต้องยอมรับว่ามนุษย์นั้นสามารถพัฒนาได้ถ้ามีโอกาสและการชี้แนะที่ถูกต้อง

พระครูวินัยธรสุจินันท์ กนตวิโร (ล้อประโคน) (2556 : 11) ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ประชาชนแสดงเจตนาทั้งด้วยการให้ความคิดเห็นและการลงมือกระทำ เพื่อแก้ไขปัญหาและหรือดำเนินการพัฒนาให้เกิดผลในอันที่จะนำการเปลี่ยนแปลงในทางที่ชอบที่ควรเป็นประโยชน์ต่อตนเอง กลุ่มชน และสังคมโดยรวม ซึ่งผลที่เกิดขึ้นเป็นความตั้งใจที่แท้จริงของประชาชน

สุณิรัตน์ ยั่งยืน และคณะ (2556 : 12) สรุปว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การร่วมมือกันของทุก ๆ ฝ่ายในการดำเนินโครงการอย่างหนึ่งอย่างใด รวมไปถึงการวางแผน การร่วมกันคิด ร่วมกันรับผิดชอบในผลของการดำเนินโครงการ

โคเฮน และอัฟฮอฟ (Cohen & Uphoff, 1981 : 6) ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ชุมชน สมาชิกของชุมชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องใน 4 มิติ ได้แก่

1. การมีส่วนร่วมการตัดสินใจว่าควรทำอะไร และทำอย่างไร
2. การมีส่วนร่วมเสียสละในการพัฒนา รวมทั้งลงมือปฏิบัติตามที่ได้ตัดสินใจ
3. การมีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงาน
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผลโครงการ

จากความหมายดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ชุมชนทุกคนเข้ามามีส่วนในกระบวนการดำเนินงานของชุมชน มีส่วนร่วมในการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินงานของชุมชน และรับผิดชอบในผลของการดำเนินโครงการ เพื่อให้การดำเนินโครงการต่าง ๆ ที่ชุมชนได้จัดทำขึ้นเกิดการเปลี่ยนแปลง และก่อให้เกิดประโยชน์ต่อคนในชุมชน

4. ปุ๋ยอินทรีย์

ตามพระราชบัญญัติปุ๋ย พ.ศ. 2518 (ปรับปรุง 2550) ได้ให้คำจำกัดความปุ๋ยอินทรีย์ หมายถึง ปุ๋ยที่ได้หรือทำมาจากวัสดุอินทรีย์ ซึ่งผลิตด้วยกรรมวิธีทำให้ขึ้น สับ หมัก บด ร่อน สกัด หรือด้วยวิธีการอื่น และวัสดุอินทรีย์ถูกย่อยสลายสมบูรณ์ด้วยจุลินทรีย์ แต่ไม่ใช่ปุ๋ยเคมีและปุ๋ยชีวภาพ

บัญชา รัตน์ฑู. (2552 : 3) ได้กล่าวว่า ปุ๋ยอินทรีย์ หมายถึง ปุ๋ยที่มีองค์ประกอบต่าง ๆ ซึ่งได้มาจากซากพืชซากสัตว์ เศษเหลือสารอินทรีย์ต่าง ๆ เซลล์จุลินทรีย์และผลิตภัณฑ์ จะเป็นประโยชน์เมื่อผ่านกระบวนการย่อยสลาย โดยกระบวนการของจุลินทรีย์เสียก่อน ปุ๋ยอินทรีย์ที่ใช้กันอย่างแพร่หลาย ได้แก่ ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอก และปุ๋ยพืชสด

กรมวิชาการเกษตร. (ออนไลน์ : 2560). ได้กล่าวไว้ว่า ปุ๋ยอินทรีย์ หมายถึง ปุ๋ยที่ได้จากอินทรีย์วัตถุซึ่งผลิตด้วยกรรมวิธีทำให้ขึ้น สับ บด หมัก ร่อน หรือวิธีการอื่น ๆ แต่ไม่ใช่ปุ๋ยเคมี

จากความหมายดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า ปุ๋ยอินทรีย์ หมายถึง ปุ๋ยที่มีองค์ประกอบมาจากซากพืช หรือซากสัตว์ ซึ่งผ่านกรรมวิธีการผลิตโดยการทำให้ขึ้น สับ บด หมัก ร่อน หรือวิธีการอื่น ๆ

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพ

1. การพัฒนาศักยภาพ

UNDP หรือ โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ ได้ให้ความหมายของ การเสริมสร้างศักยภาพว่า หมายถึง "การสร้างสภาพแวดล้อมที่ทำให้เกิดความเหมาะสมหรือเอื้อต่อนโยบาย และกรอบแนวทางด้านกฎหมาย การพัฒนาเชิงสถาบันรวมทั้งการมีส่วนร่วมของชุมชน (โดยเฉพาะอย่างยิ่งของผู้หญิง) การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และการเสริมสร้างความเข้มแข็งของระบบการบริหารจัดการ นอกจากนี้ การเสริมสร้างศักยภาพนั้น เป็นการสร้างขีดความสามารถที่ต้องอาศัยการดำเนินการเป็นระยะยาว เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง ที่ผู้มีส่วนได้เสียทั้งหมดต้องมีส่วนร่วม (ฐนันดรศักดิ์ บวรนนท์กุล, 2557 : 186-187)

2. การพัฒนาศักยภาพบุคคลากร

ในยุคโลกาภิวัตน์นี้เชื่อกันว่า “คน” เป็นกุญแจไขสู่ความสำเร็จของชาติ (ทั้งภาครัฐและเอกชน) และถ้าหากประเทศไทยเรามีทรัพยากรมนุษย์ที่มีศักยภาพคุณภาพ และจริยธรรมที่สูง เชื่อว่าคงสามารถก้าวเข้าไปแข่งขันในโลกไร้พรมแดน (globalization) ได้อย่างไม่ยากเย็นนัก มุมมองใหม่ในการพัฒนาคนตามกรอบแนวคิดการพัฒนาศักยภาพมนุษย์เพื่อให้ธุรกิจสามารถนำไปเป็นต้นแบบเพื่อพัฒนาองค์กรที่นำไปสู่ความสำเร็จได้ทั้งองค์กรและประเทศชาติ มีดังนี้ (สุภาพร พิศาลบุตร และยงยุทธ เกษสาคร, 2549 : 7-8)

การพัฒนาศักยภาพบุคคลากร แบ่งได้ดังนี้

1. ระดับจุลภาค ถือเป็นระดับการเรียนรู้ในองค์การซึ่งเป็นการเรียนรู้ใน 3 ระดับคือ

1.1 การเรียนรู้ของบุคคล (individual learning) หัวใจสำคัญอยู่ที่การเรียนรู้เกี่ยวกับ แนวคิด (Concept) ในการทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

1.2 ทีมการเรียนรู้ (team learning) เป็นรูปแบบการพัฒนาการทำงานเป็นทีมที่มีลักษณะข้ามฝ่ายงาน (cross functional) การสั่งตนเอง (self-directed management) และการจัดการความคิดที่แตกต่าง เป็นต้น

1.3 องค์กรแห่งการเรียนรู้ (organizational learning) เป็นการเรียนรู้อะดับสูงสุดในองค์กร ซึ่งมีพื้นฐานมาจากการเกิดการเรียนรู้การพัฒนาองค์กรให้เป็น “องค์กรแห่งการเรียนรู้” นี้จะเน้นการเรียนรู้ในสถานที่ทำงาน (workplace learning) การมีความคิดแบบเป็นระบบ หรือ บูรณาการการพัฒนาตนเองเป็นบุคคลผู้รอบรู้การมีเป้าหมายร่วมกัน และการบูรณาการเพื่อจัดการทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ

2. ระดับมหภาค เมื่อสามารถพัฒนาคนในองค์กรให้เกิดการเรียนรู้ได้ทั้ง 3 ระดับ ก็จะไปสู่ระดับการพัฒนาที่แท้จริง (developing) ซึ่งมีอยู่ 3 ระดับ เช่นกัน

2.1 การพัฒนาระดับชุมชน/ประเทศ เป็นการพัฒนาองค์ความรู้หรือมีเทคโนโลยีของเราเอง การมีลักษณะที่เรียกว่า “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” (intelligence club) เป็นสติให้กับสังคม หรือ ประเทศชาติ

2.2 การพัฒนาระดับภูมิภาค เป็นการพัฒนาด้านวัฒนธรรมหรือการข้ามวัฒนธรรมที่จะเตรียมเข้าไปแข่งขันในระดับโลก พร้อมกับการพัฒนาความสามารถในการคิดเชิงกลยุทธ์ที่จะเข้าไปแข่งขันในธุรกิจที่รุนแรงระดับภูมิภาค

2.3 การพัฒนาสู่ระดับโลก เป็นระดับสุดยอดของการพัฒนา คือสามารถบูรณาการทั้งการเรียนรู้และการพัฒนาเข้าเป็นหนึ่งเดียวจะทำให้ประเทศของเราก้าวไปสู่เวทีโลกในระดับนานาชาติแบบนักกลยุทธ์ระดับโลกที่มีความพร้อมด้านศักยภาพของคน เทคโนโลยี การจัดการ และทุน เป็นต้น

3. ประโยชน์ของการพัฒนาศักยภาพ

การเสริมสร้างศักยภาพก่อให้เกิดประโยชน์หลายประการ ดังนี้ (ฐันันต์ศักดิ์ บวรนนท์กุล, 2557 : 187-188)

1. การเสริมสร้างศักยภาพ ช่วยพัฒนาคุณภาพและวิธีการทำงานของบุคคล ทำให้บุคคลมีสมรรถภาพในการดำเนินงาน มีความรู้เพิ่มขึ้น เข้าใจบทบาทหน้าที่และปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ สามารถแก้ไขข้อบกพร่องให้ดีขึ้น

2. การเสริมสร้างศักยภาพ ช่วยทำให้เกิดการประหยัดเวลา และลดความสูญเปล่าทางการดำเนินงาน เพราะบุคคลที่ได้รับการพัฒนาจนเป็นบุคคลที่มีคุณภาพนั้นย่อมไม่ทำสิ่งใดผิดพลาดง่าย ๆ สามารถใช้ทรัพยากรการดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพ ทาการดำเนินงานด้านการพัฒนาได้ผลเต็มที่และตรงตามจุดประสงค์ ส่วนด้านการพัฒนาก็มีความรู้ความสามารถตามเกณฑ์ที่กำหนด

3. การเสริมสร้างศักยภาพ ช่วยทำให้บุคคลได้เรียนรู้งานในหน้าที่ได้เร็วขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งบุคคลที่เพิ่งได้รับการเรียนรู้ในการดำเนินการใหม่

4. การเสริมสร้างศักยภาพ ช่วยแบ่งเบาหรือลดภาระหน้าที่ของรัฐ หรือการดำเนินการต่าง ๆ เพราะบุคคลที่ได้รับการพัฒนาอย่างดีและอย่างต่อเนื่อง จะมีความเข้าใจงาน การการดำเนินงานและงานอื่น ๆ ได้เป็นอย่างดี

5. การเสริมสร้างศักยภาพ ช่วยกระตุ้นให้บุคคลปฏิบัติงานเพื่อความก้าวหน้าในชุมชน การงาน กล่าวคือ ทำให้บุคคลทุกคนมีโอกาสพัฒนาและชุมชนก้าวหน้าไปสู่สถานภาพที่ดีขึ้น

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

1. ลักษณะและขั้นตอนของการมีส่วนร่วม

จันทร์เพ็ญ มินคร (2554 : 9) ได้กล่าวถึงขั้นตอนของการมีส่วนร่วมของประชาชน มีดังนี้

1. การค้นปัญหา ตระหนักถึงปัญหานั้น ๆ แล้วก็เข้าร่วมในขั้นตอนการวางแผนเพื่อหา วิธีการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น

2. มีส่วนร่วมในการลงทุนด้วยเงินทอง แรงงานหรือวัสดุอุปกรณ์

3. มีส่วนร่วมในการประเมินผลงาน

ศุภวัฒน์ ปภัสสรากาญจน์ (2558 : 34-35) ได้กล่าวถึงลักษณะการดำเนินงานและตัวชี้วัดความสามารถในการดำเนินงานของชุมชน มีดังนี้

1. ความเป็นกลุ่มสมาชิกของประชาชนในชุมชน มีการกำหนดประสิทธิผลของเป้าหมายและผลลัพธ์ รวมถึงการแบ่งปันวัตถุประสงค์ร่วมกัน

2. มีกิจกรรมและความเคลื่อนไหวที่ชัดเจน ด้วยกระบวนการจัดการแบบมีส่วนร่วม โดยใช้ลักษณะพื้นฐานจากภายในชุมชนหรือการใช้ชุมชนเป็นฐาน

3. มีคณะทำงานและรูปแบบองค์กร มีการบริหารจัดการของตนเอง มีการกำหนดหน้าที่ชัดเจน ทั้งนี้อาจมาจากข้อกำหนดของนโยบายและกฎหมายของรัฐ แต่การทำให้เกิดประสิทธิภาพของการดำเนินงานต้องปราศจากการแทรกแซงด้านอำนาจการดำเนินงานจากภาครัฐ

4. มีความร่วมมือร่วมใจและการมีส่วนร่วมของสมาชิก การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การประสาน เชื่อมโยงระหว่างสมาชิก ชุมชน และระหว่างชุมชน

5. มีการจัดสรรทรัพยากรที่สอดคล้องต่อวัฒนธรรมของชุมชน สภาพภูมิรัฐศาสตร์ และเศรษฐกิจสังคมหรือ อัตลักษณ์ของชุมชนและท้องถิ่น

6. มีการปฏิสัมพันธ์ทั้งในองค์กรชุมชนและระหว่างองค์กรชุมชนทั้งในเชิงปริมาณ และคุณภาพ เพื่อการเข้าถึงความช่วยเหลือ ข่าวดสารข้อมูล และการเข้าถึงทรัพยากร เพื่อให้กระบวนการการทำงานสนองต่อความสามารถในการทำงานของตนเองได้ ทั้งนี้การปฏิสัมพันธ์

ดังกล่าวนำไปสู่การสร้างโครงสร้างทางสังคมและคุณค่าทางสังคม ทั้งในรูปเครือข่ายและการเชื่อมโยงจากการมีค่านิยมทางสังคมร่วมกัน

7. มีกลไกในการดำเนินงานซึ่งผู้ที่มีบทบาทสำคัญต่อการดำเนินงานคือ ผู้นำที่มีความรู้และประสบการณ์ สามารถชี้แนะและชักนำให้เกิดความร่วมมือได้ เช่น การชักนำให้เกิดกระบวนการในการวางแผนร่วมกัน การตัดสินใจที่ดีและกล้าหาญ มีบทบาทในเจรจาต่อรองการจัดทำรายงานและมีหน้าที่กระจายข่าวสาร รวมถึงการสร้างสมดุลระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับการดำเนินงานขององค์กรชุมชน ตลอดจนมีอุดมการณ์และความเสียสละ

8. มีความแตกต่างกันของความชัดเจนของลักษณะความรับผิดชอบทางสังคมที่ปรากฏอยู่ในองค์กร ชุมชนที่ดำเนินกิจกรรมทางสังคมเชิงวัฒนธรรมและองค์กรชุมชนที่ดำเนินกิจกรรมวิสาหกิจลักษณะดังกล่าว ได้แก่ ลักษณะพฤติกรรมของบุคคลที่มีต่อการปฏิสัมพันธ์ และลักษณะต่อประสิทธิผลเชิงคุณภาพของการดำเนินงาน ซึ่งเกี่ยวข้องกับการปฏิสัมพันธ์ในลักษณะการเรียนรู้แลกเปลี่ยนระหว่างกันทั้งภายในและระหว่างองค์กรชุมชน

พระครูวินัยธรสุทินันท์ กนตวีโร (ล้อประโคน) (2556 : 19) ได้กล่าวถึง ลักษณะของการมีส่วนร่วมว่า เป็นการเข้าร่วมในโครงการที่องค์กร สถาบัน หรือหน่วยงานจัดให้ การมีส่วนร่วมจึงมีความหมายเพียงการปรากฏตัวหรือเข้าร่วมในโครงการนั้น ๆ ซึ่งจะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับแรงจูงใจและองค์ประกอบทางสังคมอื่น ๆ เป็นการมีส่วนร่วมเพื่อสร้างสรรค์ความดีงามให้แก่ทุกด้านของชีวิตของประชาชน และชุมชน เป็นการมีส่วนร่วมเพื่อความเท่าเทียมกันของปัจเจกชนและกลุ่มคนในการมีส่วนให้และมีส่วนได้รับประโยชน์จากการกระจายทรัพยากรสาธารณะ

2. รูปแบบของการมีส่วนร่วม

ชาติชาย ฌ เชียงใหม่ (2533 : 2) เสนอรูปแบบหรือมิติของการมีส่วนร่วมไว้ 4 รูปแบบ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานในโครงการ
3. การมีส่วนร่วมในการได้รับผลประโยชน์
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

เฉลียว บุรีภักดี และคณะ (2545 : 115) ได้กล่าวถึงรูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนจำแนกตามมิติระดับการมีส่วนร่วมใน 3 รูปแบบ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมแบบชายขอบ (Marginal Participation) เป็นการมีส่วนร่วมที่เกิดจากความสัมพันธ์อำนาจไม่เท่าเทียมกัน กล่าวคือฝ่ายหนึ่งรู้สึกด้อยอำนาจกว่า มีทรัพยากรหรือความรู้ด้อยกว่าอีกฝ่ายหนึ่ง เป็นต้น

2. การมีส่วนร่วมแบบบางส่วน (Partial Participation) เป็นการมีส่วนร่วมที่เกิดจากการกำหนดนโยบายของรัฐโดยไม่รู้ความต้องการของประชาชน ดังนั้น การมีส่วนร่วมจึงเป็นเพียงประชาชนได้ร่วมแสดงความคิดเห็นในการดำเนินกิจกรรมบางส่วนบางเรื่องเท่านั้น

3. การมีส่วนร่วมแบบสมบูรณ์ (Full Participation) เป็นการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการพัฒนาด้วยความเท่าเทียมกันทุกฝ่าย จัดเป็นการมีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างแท้จริงของประชาชน ตามแนวความคิดและหลักการพัฒนาชุมชน เมื่อนำมาใช้ในการเรียนรู้จะสนับสนุนและส่งเสริมให้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ

สำนักมาตรฐานการศึกษา และคนอื่น ๆ (2545 : 116) ได้อธิบายถึงการมีส่วนร่วมในขั้นตอนของการพัฒนาประกอบด้วย 5 ขั้นตอน โดยมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

1. ขั้นการมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา และสาเหตุของปัญหาในชุมชนตลอดจนกำหนดความต้องการของชุมชน และมีส่วนร่วมในการจัดลำดับความสำคัญของความต้องการ

2. ขั้นมีส่วนร่วมในการวางแผนพัฒนา โดยประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายและวัตถุประสงค์ของโครงการ กำหนดวิธีการ และแนวทางการดำเนินงาน ตลอดจนกำหนดทรัพยากร และแหล่งทรัพยากรที่ใช้

3. ขั้นมีส่วนร่วมในการดำเนินงานพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์โดยการสนับสนุนทรัพยากร วัสดุอุปกรณ์ และแรงงาน หรือเข้าร่วมบริหารงานประสานงาน และดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

4. ขั้นการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการพัฒนาเป็นขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ที่พึงได้จากการพัฒนา หรือยอมรับผลประโยชน์อันเกิดจากการพัฒนาทั้งด้านวัตถุ และจิตใจ

5. ขั้นการมีส่วนร่วมในการประเมินผลการพัฒนาเป็นขั้นที่ประชาชนเข้าร่วมประเมินการพัฒนาที่ได้กระทำร่วมกันไปนั้น สำเร็จตามวัตถุประสงค์มากน้อยเพียงใด

สอดคล้องกับแนวคิดของ สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2551 : 36-37) กล่าวถึง ขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน ซึ่งประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ

1. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหาของชุมชนเป็นขั้นตอนแรก เพราะถ้าประชาชนไม่สามารถเข้าใจปัญหาและสาเหตุของปัญหาด้วยตนเอง กิจกรรมต่าง ๆ ที่จะตามมาก็ไร้ประโยชน์

2. การมีส่วนร่วมในการวางแผน เป็นขั้นตอนที่ขาดไม่ได้ หากประชาชนไม่เข้าร่วมในการวางแผน ประชาชนก็จะไม่สามารถดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ได้เองโดยไม่มีผู้ช่วย

3. การมีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน ตามความสามารถของประชาชนแต่ละคน โดยที่ใครมีทุนก็สามารถช่วยเหลือด้านเงินทุน หากไม่มีเงินทุนก็สามารถช่วยด้วยแรงงาน

4. การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล ประโยชน์ที่จะเกิดขึ้น คือ ประชาชนที่มีส่วนร่วมจะทราบข้อดีข้อเสียในการดำเนินงานของตนเอง

ถวิลวดี บุรีกุล (2551 : 5) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมมีหลายมิติ ทั้งในแง่ของมิติความลึก ทั้งในเชิงกว้าง ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในความหมายที่แคบคือ การพิจารณาถึงการมีส่วนร่วมช่วยเหลือโดยสมัครใจโดยประชาชนต่อโครงการใดโครงการหนึ่งของโครงการสาธารณะต่าง ๆ ที่คาดว่าจะส่งผลต่อการพัฒนาชาติ แต่ไม่ได้หวังว่าจะให้ประชาชนเปลี่ยนแปลงโครงการ หรือวิจารณ์เนื้อหาของโครงการ

2. การมีส่วนร่วมในความหมายที่กว้าง หมายถึง การให้ประชาชนในชนบทรู้สึกตื่นตัวเพื่อที่จะทราบถึงการรับความช่วยเหลือและตอบสนองต่อโครงการพัฒนา ขณะเดียวกันก็สนับสนุนความคิดริเริ่มของคนในท้องถิ่น

3. ในเรื่องของการพัฒนาชนบท การมีส่วนร่วมคือ การให้ประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้องกับกระบวนการตัดสินใจ กระบวนการดำเนินการ และร่วมรับผลประโยชน์จากโครงการพัฒนา นอกจากนี้ยังเกี่ยวข้องกับความพยายามที่จะประเมินผลโครงการนั้น ๆ ด้วย

4. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนานั้นอาจเข้าใจอย่างกว้าง ๆ ได้ว่าเป็น การที่ประชาชนได้เข้าร่วมอย่างแข็งขันในกระบวนการตัดสินใจต่าง ๆ ในเรื่องที่จะมีผลกระทบต่อชุมชน

5. การมีส่วนร่วมในชุมชน หมายถึง การที่ประชาชนจะมีทั้งสิทธิและหน้าที่ ที่จะเข้าร่วมในการแก้ปัญหาของชุมชน มีความรับผิดชอบมากขึ้นที่จะสำรวจตรวจสอบความจำเป็นในเรื่องต่าง ๆ การระดมทรัพยากรท้องถิ่น และเสนอแนวทางแก้ไขใหม่ ๆ เช่นเดียวกับการก่อตั้งและดำรงรักษาองค์กรต่าง ๆ ในท้องถิ่น

6. การมีส่วนร่วมจะต้องเป็นกระบวนการดำเนินการอย่างแข็งขัน ซึ่งหมายถึง บุคคลหรือกลุ่มที่มีส่วนร่วมนั้นได้เป็นผู้มีความริเริ่มและได้มุ่งใช้ความพยายามตลอดจน ความเป็นตัวเองที่จะดำเนินการตามความริเริ่มนั้น

7. การมีส่วนร่วมคือ การที่ได้มีการจัดการที่จะใช้ความพยายามที่จะเพิ่มความสามารถที่จะควบคุมทรัพยากรและระเบียบในสถาบันต่าง ๆ ในสภาพสังคมนั้น ๆ ทั้งนี้โดยกลุ่มที่จะดำเนินการ และความเคลื่อนไหวที่จะดำเนินการนี้ไม่ถูกควบคุมโดยทรัพยากรและระเบียบต่าง ๆ

โคเฮน และยูโฮฟ (Cohen & Uphoff, 1980 : 34) ได้แบ่งรูปแบบของการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 รูปแบบ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) ประกอบด้วย การริเริ่มตัดสินใจ และการตัดสินใจปฏิบัติการ

2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (Implementation) ประกอบด้วย การสนับสนุนด้านทรัพยากร และการประสานขอความร่วมมือ

3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits) ไม่ว่าจะผลประโยชน์ทางด้านวัตถุ ผลประโยชน์ทางสังคม หรือผลประโยชน์ส่วนบุคคล

4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation)

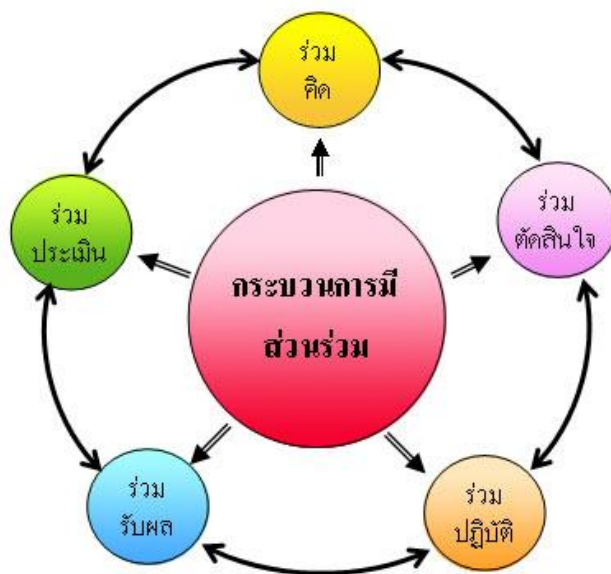
3. กระบวนการมีส่วนร่วม

พระมหาสุทนต์ ปุญญา (2558 : 14) ได้สรุปว่า กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนมี ดังนี้

1. การศึกษาข้อมูลสาเหตุของปัญหา
2. การพิจารณาตัดสินใจเลือก แนวทางการวางแผนพัฒนาแก้ไขปัญหา
3. การดำเนินการหรือปฏิบัติงานและสิ้นสุดที่การติดตาม ประเมินผล

โดยการดำเนินการที่ให้ประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ในฐานะเจ้าของชุมชนหรือทรัพยากร ได้มีส่วนร่วมในการพิจารณาจัดสรรทรัพยากรและมีส่วนร่วมตามกระบวนการในทุกขั้นตอนหรือมากขึ้นตอนให้มากที่สุด มิใช่มีส่วนร่วมเพียงขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งก็จะช่วยลดความขัดแย้งและสร้างการมีส่วนร่วมให้เกิดขึ้นอย่างแท้จริง ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญปัจจัยหนึ่งที่ทำให้การดำเนินงานพัฒนาไปในทางที่ประสบผลสำเร็จได้และเกิดผลดีต่อชุมชน

ศูนย์พัฒนาทรัพยากรการศึกษา (CARD) มหาวิทยาลัยมหาสารคาม (2559 : ออนไลน์) ได้กล่าวถึง กระบวนการมีส่วนร่วม หมายถึง การมีส่วนร่วมที่เป็นอิสระโดยความสมัครใจในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมลงมือการปฏิบัติ ร่วมประเมินผล และร่วมรับประโยชน์ กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนามีได้หมายถึงการให้ประชาชนเข้าร่วมกิจกรรมการพัฒนาของรัฐตามที่รัฐกำหนดแต่ หมายถึง การให้ประชาชน กลุ่ม ชุมชน ร่วมกันคิดและตัดสินใจกำหนดทิศทางการพัฒนาการดำรงชีวิต ร่วมปฏิบัติตามแผนของกลุ่มหรือของชุมชน และรับประโยชน์ร่วมกันโดยรัฐเป็นเพียงผู้สนับสนุน ดังภาพประกอบ 2.1

ภาพที่ 2.1 กระบวนการมีส่วนร่วม

ที่มา : ศูนย์พัฒนาทรัพยากรการศึกษา (CARD) มหาวิทยาลัยมหาสารคาม (2559 : ออนไลน์)

จากการศึกษาขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชนสรุปได้ว่า ขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชนในแต่ละขั้นตอนมีความสำคัญต่อการจัดชุมชนของตนเอง หรือการพัฒนาชุมชน ซึ่งก่อให้เกิดการพัฒนากระบวนการจัดการในชุมชนให้มีการดำเนินการร่วมกันอย่างมีแผนด้วยความสามัคคีกัน รู้สึกรักและเป็นเจ้าของท้องถิ่นของตนเอง เพื่อการพัฒนาชุมชน และสังคมให้เกิดประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ตลอดจนสามารถพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการ การควบคุม และกระจายทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตทางด้านเศรษฐกิจ และสังคม การมีส่วนร่วมของประชาชนทำให้ได้รับความรู้ และการพัฒนาด้านภูมิปัญญา โดยการกำหนดชีวิตของตนเอง อย่างเป็นตัวของตัวเอง ได้แก่ สมาชิกในชุมชนสามารถมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การดำเนินงานของชุมชนร่วมแรงร่วมใจ รวมถึงร่วมรับประโยชน์จากการพัฒนา และสิ่งที่ขาดไม่ได้ คือ การมีส่วนร่วมในการประเมินผลการดำเนินงานที่ผ่านมาว่าเป็นอย่างไร ควรปรับปรุงและพัฒนาในส่วนใดต่อไปในอนาคต สิ่งเหล่านี้จะช่วยส่งเสริมให้ชุมชนมีการพัฒนาอย่างเป็นระบบมากยิ่งขึ้น

4. องค์ประกอบของการมีส่วนร่วม

ศูนย์พัฒนาทรัพยากรการศึกษา (CARD) มหาวิทยาลัยมหาสารคาม (2559 : ออนไลน์) ได้กล่าวถึง องค์ประกอบสำคัญของการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมประกอบด้วย องค์ประกอบสำคัญ ดังนี้

1. การคัดเลือกผู้เข้าร่วมประชุม อบรม สัมมนา ถ้าจะให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันมาก ควรเชิญผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder)

2. วิทยากรกระบวนการ (Facilitator) ตัววิทยากรก็สำคัญ เพราะต้องเป็นคน ออกแบบกระบวนการประชุมให้เหมาะสมกับประเด็นปัญหาและเป้าหมายที่ต้องการไปให้ ถึง นอกจากนั้นยังต้องเป็นคนคอยกระตุ้นให้เกิดการร่วมกันคิดให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

3. การออกแบบคำถาม การตั้งคำถามที่ก่อให้เกิดการคิดร่วมกันและเป็นคำถามที่สามารถกระตุ้นให้ผู้เข้าร่วมประชุมได้คิด และนำไปสู่การเข้าใจปัญหาเข้าใจสถานการณ์ และเป็น คำถามที่จะทำให้คนได้รู้จักคิดและเปลี่ยนวิธีคิดใหม่ ซึ่งถ้าวิทยากรสามารถตั้งคำถามได้ดีก็จะช่วย ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ได้ดี คำถามที่ดีจะทำให้เกิดการรวบรวมความรู้และประสบการณ์ที่มีอยู่ แล้วนำมาจัดหมวดหมู่เสียใหม่ให้สอดคล้องกับสภาพเป็นจริงกลายเป็น องค์ความรู้ใหม่ที่เกิดขึ้นจาก ความรู้หรือประสบการณ์ที่มีอยู่แล้วกระบวนการ เทคนิค และท่าทีที่ดีของวิทยากรจะช่วยกระตุ้นให้ สมาชิกตอบสนองต่อประเด็นคำถาม รวมถึงกระตุ้นให้เกิดการแลกเปลี่ยนอย่างจริงจังจะช่วยให้ผู้เข้า อบรมเกิดความตระหนักความเข้าใจในเรื่องราวอย่างนั้นอย่างจริงจัง ดังนั้น การตั้งคำถามจึงไม่ได้มุ่ง หมายแต่คำตอบเพียงอย่างเดียว แต่มุ่งหมายให้ผู้เข้าอบรมได้สำรวจตนเองและเรื่องราวอื่น ๆ ที่ เกี่ยวข้องโดยรอบคอบซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาความคิดอย่างเป็นระบบ

4. กลุ่มและการออกแบบกลุ่มให้เหมาะสมก็จะช่วยให้การเรียนรู้ร่วมกันของคนที่เข้า ร่วมประชุมเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

5. ความมุ่งมั่นของสมาชิกที่เข้าร่วมประชุมก็เป็นเรื่องสำคัญของการฝึกอบรม หลักสูตรวิทยากรจะบรรลุเป้าหมายมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับความตั้งใจของผู้เข้าอบรม ด้วยเช่นเดียวกันว่าต้องการนำไปใช้มากน้อยเพียงใด

6. กระบวนการมีส่วนร่วมการออกแบบกระบวนการมีส่วนร่วมให้เหมาะสม สอดคล้องกับกลุ่มเป้าหมายหรือข้อมูลที่ต้องการก็จะนำไปสู่การเรียนรู้ที่ดีสร้างความรู้ก่อให้เกิดปัญญา

เครื่องมือการจัดการกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม เครื่องมือการประชุมและเทคนิค วิธีการที่ใช้ในการระดมความคิดและจัดบรรยากาศการประชุมให้มีบรรยากาศการเรียนรู้ที่ดีนั้นมี หลากหลายเทคนิคการประชุมแบบมีส่วนร่วม เช่น

1. เทคนิคการประชุม A-I-C (Appreciation Influence Control)
2. เทคนิคการประชุมแบบ F-S-C (Future Search Conference)
3. เทคนิคเมตาแพลน (Meta-plan)
4. การประเมินสถานะชนบทแบบมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal : PRA)
5. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR)

5. ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม (Theory of Participation)

ณัฐวรรณ สุนทรวิริชิต (2556 : 12) ได้ทำการสรุปแนวความคิดและทฤษฎีที่กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า หมายถึง ความร่วมมือของประชาชน ไม่ว่าจะปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มคนที่เห็นพ้องต้องกัน และเข้ารับผิดชอบหรือเข้าร่วมกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม เพื่อดำเนินการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ต้องการ โดยการกระทำผ่านกลุ่มหรือองค์กร เพื่อให้บรรลุถึงการเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ การมีส่วนร่วมเป็นเรื่องของการมีสำนึกในชุมชนนั้น ดังนั้น แนวความคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมมี ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการวางแผน
2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติตามแผน
3. การมีส่วนร่วมในการพัฒนา
4. การมีส่วนร่วมในการบำรุงรักษา

Maslow, Abraham M. (อ้างถึงใน ณัฐวรรณ สุนทรวิริชิต, 2556 : 11-12) ได้ค้นคว้าเกี่ยวกับแรงจูงใจ (Motivation) ต่อการกระทำของมนุษย์ไว้หลายประการ และได้อธิบายถึงพฤติกรรมของมนุษย์ที่เกี่ยวกับความต้องการจากน้อยไปหามาก เมื่อความต้องการใดเกิดขึ้นแล้วไม่ได้รับการบำบัดความต้องการเหล่านั้นเพียงพอ ความต้องการเหล่านั้นก็ยังคงอยู่และจะเป็นแรงผลักดันให้บุคคลนั้นมีพฤติกรรมโน้มเอียงไปในทางที่จะบำบัดความต้องการเหล่านั้นอยู่เสมอ Maslow ได้อธิบายถึงความต้องการพื้นฐานที่ทำให้คนเราแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ นั้นว่าสามารถแยกออกเป็น 5 ระดับ ดังนี้

1. ความต้องการทางด้านร่างกาย (Physiological Needs) ถือเป็นความต้องการขั้นแรกสุด
2. ความต้องการความปลอดภัย (Safety Needs)
3. ความต้องการความรัก (Love or Belonging Needs)
4. ความต้องการการยกย่องนับถือจากคนอื่น หรือมีเกียรติในสังคม (Esteem Needs)
5. ความต้องการประสบความสำเร็จ (Self-actualization Needs) ต้องการแสดงความสามารถของตนเองให้ประจักษ์แก่คนอื่น
6. ขั้นตอนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

สุภาพร บางใบ และคณะ (2560 : 21) ได้กล่าวถึง ขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ 5 ขั้นตอน ดังนี้

1. ระยะก่อนการทำวิจัย (Pre-Research Phase) ประกอบด้วย การคัดเลือกชุมชน และการเข้าถึงชุมชน การบูรณาการตัวนักวิจัยเข้ากับชุมชน การสำรวจข้อมูลเบื้องต้นของชุมชน และการเผยแพร่แนวคิด PAR แก่ชุมชน

2. ระยะทำการวิจัย (Research Phase) ประกอบด้วย การวิเคราะห์ปัญหาาร่วมกับชุมชน การฝึกอบรมที่วิจัยท้องถิ่น การวิเคราะห์ปัญหาซึ่งอาจเกิดขึ้นในกระบวนการ PAR และกำหนดแนวทางแก้ไข การออกแบบการวิจัยและเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล และการนำเสนอข้อมูลต่อที่ประชุมในชุมชน

3. ระยะการจัดทำแผน (Planning Phase) ประกอบด้วย การอบรมทีมงานวางแผนท้องถิ่นในการกำหนดโครงการหรือกิจกรรม การศึกษาความเป็นไปได้ของแผนงาน การแสวงหางบประมาณและหน่วยงานที่สนับสนุน และการวางแผนเพื่อติดตามและประเมินผล

4. ระยะการนำแผนไปปฏิบัติ (Implementation Phase) ประกอบด้วย การกำหนดทีมงานปฏิบัติงาน อาสาสมัคร และการอบรมทีมงานปฏิบัติอาสาสมัคร

5. ระยะการติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงาน (Monitoring and Evaluation Phase) ประกอบด้วย การจัดตั้งทีมงานติดตามผลการปฏิบัติงานของชุมชนเพื่อติดตามการดำเนินงานของฝ่ายปฏิบัติทุกระยะ และเสนอผลการประเมินต่อที่ประชุมในชุมชน

แนวคิดเกี่ยวกับปุ๋ยอินทรีย์

1. ความสำคัญของปุ๋ยอินทรีย์

ปุ๋ยอินทรีย์มีความสำคัญต่อการปรับปรุงดินมาก เพราะเป็นแหล่งของอินทรีย์วัตถุที่จะทำให้สภาพต่าง ๆ ของดินดีขึ้น (ปัญญา รัตน์ทุ, 2552 : 3)

1.1 ปุ๋ยอินทรีย์โดยทั่วไป จะมีธาตุรอง และจุลธาตุพอเพียง หรือเกือบพอเพียงตามความต้องการของพืช

1.2 ในระยะแรก ๆ ปุ๋ยอินทรีย์อาจทำให้พืชมีผลผลิตไม่สูงมากนัก แต่ถ้าพิจารณาในระยะยาวแล้วผลผลิตของพืชจะสูงมาก เนื่องจากสมบัติของดินดีขึ้นเรื่อย ๆ

1.3 ปุ๋ยอินทรีย์จะช่วยให้ความเป็นกรดเป็นด่าง ของดินเปลี่ยนแปลงได้ยากขึ้น รวมทั้งช่วยดูดซับธาตุอาหารต่าง ๆ เอาไว้ไม่ให้สูญเสียไปจากดินได้โดยง่าย

1.4 ส่งเสริมให้อนุภาคของดินจับตัวกันเป็นก้อนหรือเป็นเม็ดดิน ดินไม่อัดตัวกันแน่น มีการถ่ายเทอากาศดี การอุ้มน้ำ และการไหลซึมของน้ำในดินดีขึ้น

1.5 ส่งเสริมการเจริญเติบโต ของจุลินทรีย์ที่มีประโยชน์ในดิน จุลินทรีย์ส่วนใหญ่ที่มีประโยชน์ในดินเป็นพวกเฮเทอโรโทรฟ ซึ่งต้องใช้สารอินทรีย์จากดินเป็นแหล่งของอาหาร การเติมปุ๋ยอินทรีย์ลงในดินจึงเป็นการเพิ่มปริมาณของจุลินทรีย์ที่มีประโยชน์ต่อความอุดมสมบูรณ์ของดินด้วย

1.6 สามารถหาปุ๋ยอินทรีย์ได้ตามท้องถิ่น ตามฟาร์ม ทั่วไป บางกรณีอาจไม่ต้องซื้อหรือซื้อในราคาถูก

1.7 ถ้าพิจารณาถึงคุณค่าของปุ๋ยอินทรีย์ในการปรับปรุงดินนอกเหนือไปจากปริมาณธาตุอาหารหลักที่มีอยู่ในปุ๋ยอินทรีย์แล้ว เช่น การอุ้มน้ำ การถ่ายเทอากาศ การรักษาสมบัติของดิน ในระยะยาว ปุ๋ยอินทรีย์จะมีราคาถูกกว่าปุ๋ยเคมี

1.8 วิธีการใส่ปุ๋ยอินทรีย์ไม่ยุ่งยาก ใช้วิธีการเช่นเดียวกับปุ๋ยเคมี

1.9 ธาตุอาหารในปุ๋ยอินทรีย์จะมีโอกาสสูญเสีย น้อย เพราะธาตุอาหารบางส่วนเป็นองค์ประกอบของสารอินทรีย์ในปุ๋ย และบางส่วนจะถูกยึดในปุ๋ยอินทรีย์ในรูปของคีเลต

2. ประเภทของปุ๋ยอินทรีย์

ปุ๋ยอินทรีย์ที่ใช้ในการปรับปรุงบำรุงดินปัจจุบันมีหลายชนิด สามารถแบ่งเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ ได้ดังนี้ (กรมวิชาการเกษตร, 2560 : ออนไลน์)

2.1 ปุ๋ยหมัก (Compost) เป็นปุ๋ยอินทรีย์ชนิดหนึ่งที่ได้จากการนำวัสดุอินทรีย์จากพืชและสัตว์ทางการเกษตร และจากชุมชนมาผลิตด้วยกรรมวิธีทำขึ้น สับ บด ร่อน และผ่านกรรมวิธีการหมักอย่างสมบูรณ์ จนแปรสภาพจากเดิม ซึ่งกระบวนการหมักเป็นการย่อยสลายทางชีววิทยา โดยอาศัยกิจกรรมของจุลินทรีย์ที่เป็นประโยชน์บางชนิดภายใต้สภาวะที่เหมาะสม ซึ่งจะย่อยสลายสารอินทรีย์จนกลายเป็นปุ๋ยที่มีลักษณะนุ่มยุ่ยขาดจากกันได้ง่าย มีอุณหภูมิไม่สูงหว่าอุณหภูมิอากาศซึ่งเหมาะที่จะใส่บำรุงดินเพื่อช่วยปรับปรุงคุณสมบัติทางกายภาพของดิน ช่วยให้ดินร่วมซุย และอุ้มน้ำได้มากขึ้น

2.2 ปุ๋ยคอก (Animal manure) เป็นปุ๋ยอินทรีย์ชนิดหนึ่งที่ได้จากมูลสัตว์ต่าง ๆ ได้แก่ มูลเป็ด มูลไก่ มูลสุกร มูลโค มูลค่างควา เป็นต้น เป็นผลพลอยได้จากการเลี้ยงสัตว์ที่มีการนำมาใช้ทางด้านการเกษตรเป็นเวลานานมาแล้ว มูลสัตว์เหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของซากพืชซากสัตว์จากอาหารสัตว์ที่ผ่านกระบวนการย่อยสลายจากระบบย่อยอาหารของสัตว์มาแล้ว จึงเป็นแหล่งของแร่ธาตุอาหารพืชไม่เพียงแต่จะให้อินทรีย์วัตถุและธาตุอาหารแก่ดิน แต่ยังช่วยป้องกันและรักษาดิน ตลอดจนช่วยปรับปรุงดินให้เหมาะสมต่อการปลูกพืช

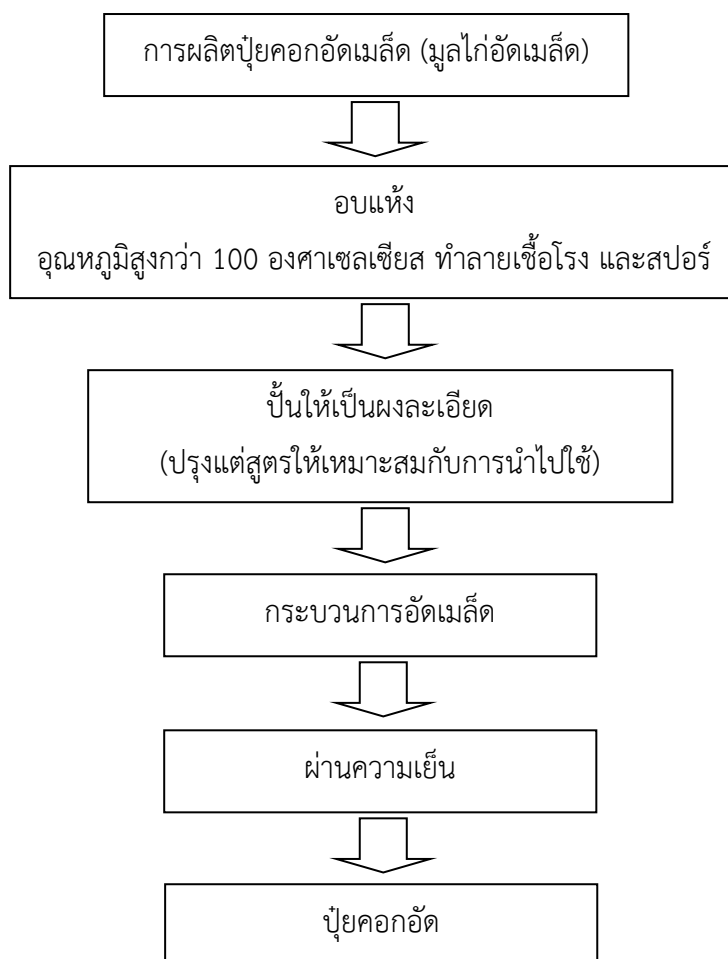
2.3 ปุ๋ยพืชสด (Green manure) เป็นปุ๋ยอินทรีย์ชนิดหนึ่งที่ได้จากการไถกลบพืชหลักและการปลูกพืชบางชนิดที่ให้ปริมาณธาตุอาหารสูง เจริญเติบโตเร็ว พืชที่นิยมใช้เป็นปุ๋ยพืชสดส่วนใหญ่เป็นพืชตระกูลถั่ว เพราะพืชเหล่านี้มีความสามารถในการตรึงไนโตรเจนจากอากาศจึงเป็นการช่วยเพิ่มธาตุไนโตรเจนให้แก่พืชหลักได้ในอีกรูปแบบหนึ่ง นอกจากนี้ปุ๋ยพืชสดยังช่วยเพิ่มอินทรีย์วัตถุและธาตุอาหารให้กับดินได้ด้วย

3. การผลิตปุ๋ยอินทรีย์

ในอดีตการผลิตปุ๋ยอินทรีย์ใช้วิธีที่งานแต่ใช้เวลานาน ซึ่งอาจจะได้ปุ๋ยอินทรีย์ที่ไม่มีคุณภาพ ในปัจจุบันได้มีการส่งเสริมให้ผู้ผลิตและเกษตรกรใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม และมีมาตรฐานในการผลิตปุ๋ยอินทรีย์คุณภาพ สะดวกต่อการใช้ประโยชน์ และการเก็บรักษา (กรมวิชาการเกษตร, 2560 : ออนไลน์)

3.1 การผลิตปุ๋ยคอกอัดเม็ด

การใช้ปุ๋ยคอกในไร่ร่นามักประสบปัญหาหลายประการ เช่น การขนย้าย กลิ่นอันไม่พึงประสงค์ แมลง และการสูญเสียธาตุอาหารในระหว่างการเก็บรักษาก่อนการนำไปใช้ประโยชน์ ดังนั้นจึงได้มีการผลิตปุ๋ยคอกอัดเม็ดเพื่อเพิ่มความสะดวกในกระใช้ประโยชน์มากขึ้น ในการผลิตปุ๋ยคอกอัดเม็ดส่วนมากนิยมใช้มูลไก่เป็นวัตถุดิบหลัก มีกระบวนการผลิตดังนี้

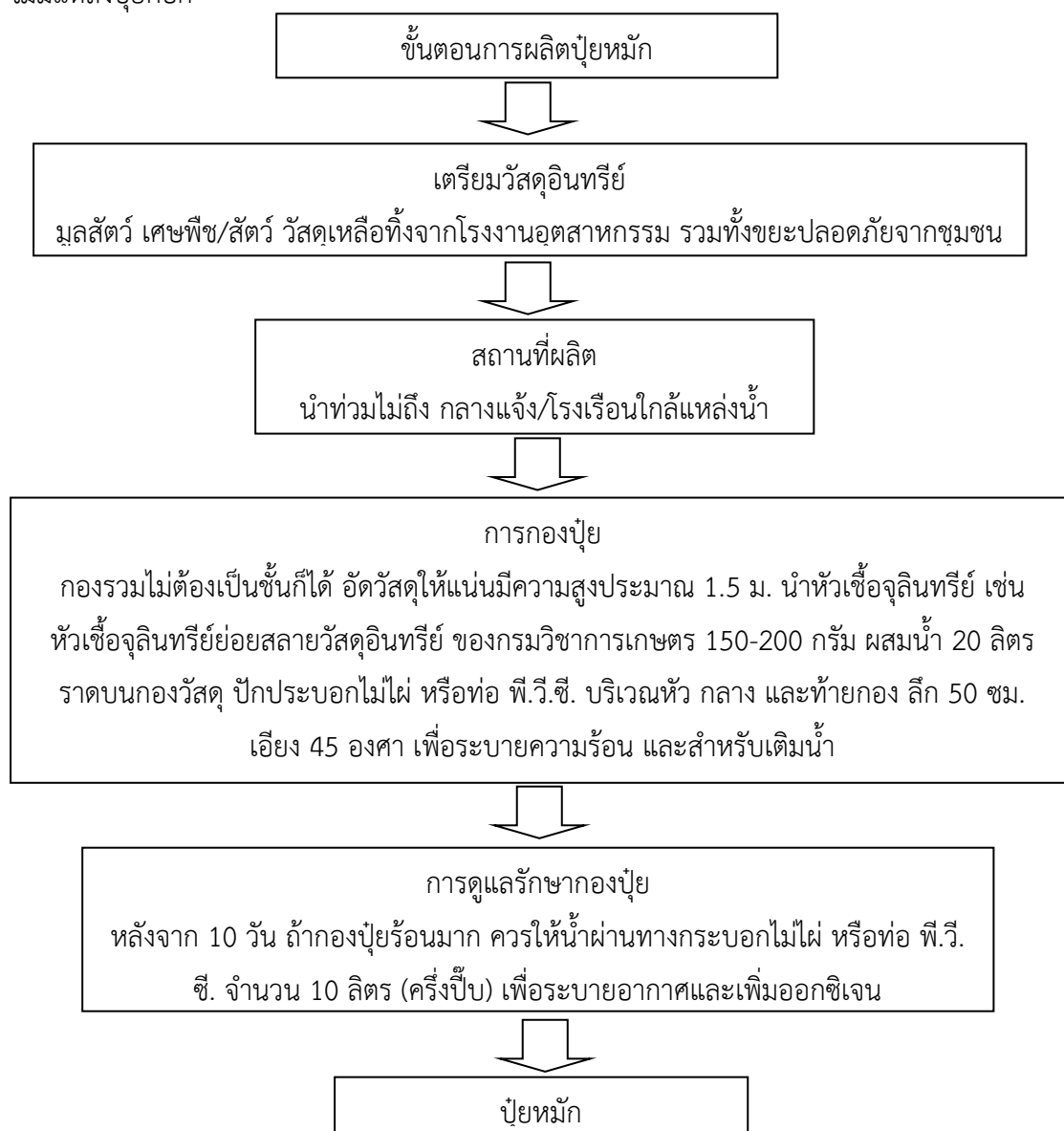

ภาพที่ 2.2 กระบวนการผลิตปุ๋ยคอกอัดเม็ด

ที่มา : กรมวิชาการเกษตร (2560 : ออนไลน์)

3.2 การผลิตปุ๋ยหมัก

ในปัจจุบันมีการปรับปรุงวิธีการผลิตปุ๋ยหมัก โดยใช้วิธีที่สะดวกรวดเร็ว และได้ปุ๋ยหมักที่มีคุณภาพดี โดยลดระยะเวลาการผลิตให้สั้นลง และลดขั้นตอนในการปฏิบัติเกี่ยวกับการดูแลรักษา การรดน้ำ และกลับกองปุ๋ย โดยการนำเอาเชื้อจุลินทรีย์ สารสังเคราะห์ และอาหารเสริมมาใช้ในการทำปุ๋ยหมัก ซึ่งเชื่อกันว่าจะสามารถเร่งกิจกรรมของจุลินทรีย์ในการย่อยสลายอินทรีย์วัตถุได้เร็วขึ้น และเปลี่ยนสภาพเป็นปุ๋ยหมักที่มีคุณภาพสูง การกองปุ๋ยหมักจะเป็นแบบกองรวม ไม่ต้องกอบเป็นชั้น ๆ ไม่ต้องมีการกลับกองปุ๋ยหมักและไม่ต้องใช้ปุ๋ยคอกจึงเหมาะสำหรับการทำปุ๋ยหมักในบริเวณที่ไม่มีแหล่งปุ๋ยคอก

ภาพที่ 2.3 กระบวนการผลิตปุ๋ยหมัก

ที่มา : กรมวิชาการเกษตร (2560 : ออนไลน์)

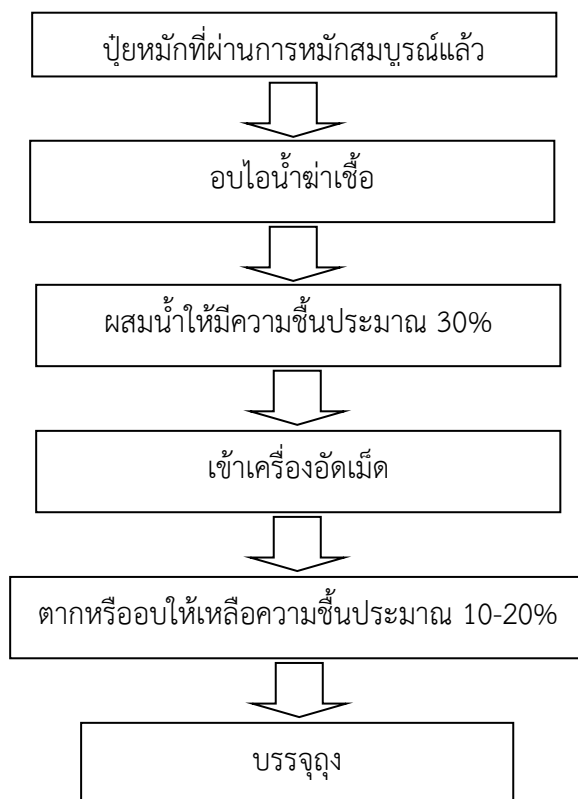
หลักการพิจารณาองปุยหมัก

ลักษณะปุยหมักที่นำไปใช้ได้แล้วสังเกตได้จาก

1. สีของกองปุยหมักจะเข้มกว่าเมื่อแรกเริ่มมอง อาจเป็นสีน้ำตาลเข้มถึงสีดำ
2. อุณหภูมิในกองปุยหมักลดลงเท่ากับอุณหภูมิภายนอกกรอบ ๆ กองปุยหรือแตกต่างกันน้อยมาก
3. พืชหรือวัสดุที่นำมาทำปุยหมักจะยุ่ย ขาดออกจากกันง่ายไม่แข็งกระด้าง
4. กลิ่นของปุยหมักจะคล้ายกับกลิ่นดินตามธรรมชาติ
5. ต้นพืชสามารถขึ้นบนกองปุยหมักที่สลายตัวแล้ว
6. ถ้าวิเคราะห์ในห้องปฏิบัติการ ค่าอัตราส่วนคาร์บอนต่อไนโตรเจนต่ำกว่า 20 : 1 และมีค่าการย่อยสลายที่สมบูรณ์ (germination Index) มากกว่า 80% ถือว่าเป็นปุยหมักที่ใช้ได้แล้ว

3.3 การผลิตปุยหมักอัดเม็ด

การผลิตปุยหมักอัดเม็ดเป็นการช่วยเพิ่มมูลค่าของปุ๋ยอินทรีย์ให้สูงขึ้น ลดกิจกรรมการย่อยสลายของจุลินทรีย์ เก็บไว้ได้นานไม่เกิดกลิ่นเหม็น สะดวกในการนำไปใช้ประโยชน์ มีขั้นตอนการผลิตดังนี้

ภาพที่ 2.4 กระบวนการผลิตปุยหมักอัดเม็ด

ที่มา : กรมวิชาการเกษตร (2560 : ออนไลน์)

4. การใช้ประโยชน์ปุ๋ยอินทรีย์

การใช้ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยมูลสัตว์ รวมทั้งปุ๋ยอินทรีย์ชนิดอื่น ๆ ให้ได้ผลดีจะต้องใส่ในปริมาณที่เพียงพอและสม่ำเสมอทุกปี ปุ๋ยอินทรีย์ที่ย่อยสลายสมบูรณ์แล้วเมื่อใส่ลงในดินจึงมีการสลายตัวอย่างช้า ๆ ทำให้สามารถปรับปรุงบำรุงดินให้อยู่ในสภาพที่เหมาะสมต่อการเจริญเติบโตของพืช ปุ๋ยอินทรีย์สามารถนำไปใช้ได้ดีกับพืชหลายชนิด กับดินทุกประเภทแต่อัตราที่ใช้จะแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับสภาพดิน พื้นที่ปลูก สภาพภูมิอากาศ ตลอดจนคุณภาพของปุ๋ยอินทรีย์ด้วย สามารถประเมินการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ได้ดังนี้ กรมวิชาการเกษตร (2560 : ออนไลน์)

4.1 การใช้ปุ๋ยอินทรีย์กับพืชผัก

พืชผักเป็นพืชอายุสั้น (Annual crops) มีการเจริญเติบโตที่รวดเร็ว ต้องการธาตุอาหารปริมาณมากในช่วงระยะเวลาสั้น ๆ การใส่ปุ๋ยอินทรีย์ต้องคำนึงถึงปุ๋ยที่มีการสลายตัวดีแล้วสามารถใช้ธาตุอาหารได้ทันที ปุ๋ยอินทรีย์ที่นิยมใช้กับพืชผัก มีทั้งปุ๋ยหมักและปุ๋ยมูลสัตว์ วิธีการใส่ควรใส่แบบแบบหว่านแล้วสับกลบ เช่น ถั่วฝักยาว ใส่ปุ๋ยหมักหรือปุ๋ยมูลสัตว์ ได้ในอัตรา 1.5-2 ตัน/ไร่ พริกมีการใส่ปุ๋ยมูลสัตว์ในอัตรา 3-4 ตัน/ไร่ หรือ 500 กรัม/หลุม เป็นต้น

4.2 การใช้ปุ๋ยอินทรีย์กับพืชไร่และนาข้าว

ปัจจุบันนี้มีการใช้ปุ๋ยอินทรีย์กับพืชไร่และนาข้าวอย่างแพร่หลาย ปริมาณการใช้จะขึ้นอยู่กับขนาดพื้นที่และสภาพของดิน สำหรับปุ๋ยอินทรีย์ที่นิยมใช้มีทั้งปุ๋ยมูลสัตว์ ปุ๋ยหมัก และปุ๋ยพืชสด โดยถ้าใช้ปุ๋ยมูลสัตว์และปุ๋ยหมัก ใช้ในอัตราประมาณ 500-1,000 กิโลกรัม/ไร่/ปี หว่านให้กระจายสม่ำเสมอ แล้วคราดกล ครอบใส่ก่อนปลูก 1-3 สัปดาห์ ทั้งนี้เพื่อป้องกันการเกิดก๊าซหรือสารพิษสำหรับการใช้ปุ๋ยพืชสด ถ้าเป็นโสนและปอเทือง ควรไถกลบขณะที่ผ่านการเพาะปลูกอย่างต่อเนื่องมาเป็นระยะเวลาอันให้ดีขึ้น

4.3 การใช้ปุ๋ยอินทรีย์กับผลไม้ยืนต้น

ไม้ผล ไม้ยืนต้น เช่น ส้ม ทุเรียน มังคุด มะม่วง เป็นต้น เป็นพืชที่มีอายุยาว (Perennial crops) และมีระบบรากลึกการใส่ปุ๋ยอินทรีย์ จึงควรใส่ในระยะปรับปรุงความสมบูรณ์ของต้นหลักเก็บผลผลิต ปุ๋ยอินทรีย์ที่สามารถใช้ได้มีปุ๋ยหมัก และปุ๋ยมูลสัตว์ สำหรับพืชปลูกใหม่การใส่ปุ๋ยอินทรีย์ควรใส่โดยใช้รองกันหลุม ซึ่งเป็นวิธีที่ประหยัดและมีประสิทธิภาพ ในไม้ผลขนาดเล็กจะใช้อัตราประมาณ 15-25 กิโลกรัม/หลุมที่มีขนาดกว้าง ยาว ลึก 50 เซนติเมตร โดยใช้ผสมกับดินที่ขุดจากหลุมในอัตราส่วน 1 : 2-3 แล้วใส่กลับไปหลุม และเตรียมปลูกพืชต่อไป สำหรับไม้ผลยืนต้นที่โตแล้วสามารถใส่ปุ๋ยอินทรีย์ได้ 2 วิธี คือ ใส่โดยการขุดหลุมหรือรองรอบรัศมีทรงพุ่มที่ขุดลึกประมาณ 30 เซนติเมตร และแบ่งปุ๋ยอินทรีย์บางส่วนมาหว่านบาง ๆ บริเวณทรงพุ่มโดยรอบต้น นิยมใช้กับปุ๋ยอินทรีย์ที่มี C/N ratio สูง ๆ และสลายตัวช้า เช่น การใช้ปุ๋ยหมักทะเลสาบปาล์มในปาล์มน้ำมัน

4.4 การใช้ปุ๋ยอินทรีย์กับไม่ดอกไม้ประดับ

การใช้ปุ๋ยอินทรีย์กับไม่ดอกไม้ประดับส่วนมากจะนิยมใช้ปุ๋ยหมักถ้าเป็นการปลูกในลักษณะเป็นแปลงสามารถใส่ปุ๋ยอินทรีย์หัวานคลุมแปลงหนาประมาณ 1-3 นิ้ว แล้วผสมคลุกเคล้ากับดิน ปุ๋ยอินทรีย์พวกปุ๋ยหมักสามารถนำมาทำวัสดุปลูกสำหรับไม้กระถางได้ โดยใช้ปุ๋ยหมัก 1 ส่วน ผสมดินร่วนที่อุดมสมบูรณ์ 2 ส่วน ทั้งนี้ไม่ควรผสมปุ๋ยหมักในอัตราส่วนมาก ๆ เพราะจะทำให้วัสดุปลูกแห้งเร็วเกินไป ส่งผลให้วัสดุปลูกยุบตัวมาก นอกจากนี้สามารถนำปุ๋ยหมักมาเตรียมวัสดุปลูกสำหรับเพาะเมล็ดหรือปลูกต้นกล้าได้อีกด้วย โดยผสมปุ๋ยหมัก 1 ส่วน ทราาย 1 ส่วน และดินร่วนอุดมสมบูรณ์ 2 ส่วน ทั้งนี้เพื่อให้วัสดุปลูกมีลักษณะร่วนซุย มีอากาศถ่ายเทได้ดี เหมาะต่อการเจริญของรากพืช

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

วิทยา จันทะวงศ์ศรี (2547 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษา ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม ได้กล่าวว่า สำหรับปัจจัยที่ต้องพิจารณาและให้ความสำคัญ สำหรับการนำแนวทางเลือกวิสาหกิจชุมชนนำไปปรับใช้กับกลุ่มเพื่อผลต่อความสำเร็จ ประกอบด้วยปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้ 1. ปัจจัยด้านการผลิต ปัจจัยด้านการผลิตถือเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญ ในการตัดสินใจทางการผลิตของแต่ละกลุ่ม โดยแต่ละกลุ่มต้องพิจารณาถึงความได้เปรียบ โดยเปรียบเทียบหรือโอกาสในสินค้าที่กลุ่มผลิตที่จะสามารถตรงประโยชน์และสร้างรายได้ให้แก่กลุ่ม ดังนั้นในการผลิตจึงจำเป็นต้องมีแหล่งวัตถุดิบที่เพียงพอและสามารถหาได้สะดวก เพื่อลดต้นทุนอันเกิดจากการจัดหาวัตถุดิบ นอกจากนี้ทักษะและความรู้ความสามารถหรือภูมิปัญญาชาวบ้านของสมาชิกในการผลิตจะช่วยให้สินค้าที่ผลิตได้นั้นมีคุณภาพได้มาตรฐาน 2. ปัจจัยด้านการตลาด ปัจจัยด้านการตลาดถือเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญต่อปัจจัยด้านการผลิต การผลิตนั้นแม้จะมีความได้เปรียบในการผลิตแต่หากไม่สามารถหาตลาดมารองรับผลผลิตที่ผลิตได้นั้น การดำเนินกิจกรรมกลุ่มไม่อาจประสบความสำเร็จได้ โดยทั่วไปแล้วตลาดของผลผลิตที่กลุ่มผลิตได้มักอยู่ในท้องถิ่นและพื้นที่ใกล้เคียงเป็นสำคัญ 3. ปัจจัยด้านการบริหารจัดการ ปัจจัยด้านการบริหารจัดการนี้มิได้เป็นหน้าที่หรือความรับผิดชอบของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง แต่เป็นหน้าที่ของสมาชิกทุกคน เนื่องจากสมาชิกที่เข้าร่วมควรมีส่วนร่วมในการคัดเลือกผู้ที่จะมาทำหน้าที่แทน อย่างไรก็ตามสมาชิกที่ไม่ได้เข้าร่วมในสายการบังคับบัญชา ก็ยังสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการเสนอความเห็นหรือร่วมตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนได้ กลุ่มที่ประสบความสำเร็จมักมีการจัดแบ่งอำนาจหน้าที่ ตลอดจนความรับผิดชอบไว้อย่างชัดเจน 4. ปัจจัยด้านการเงิน สำหรับปัจจัยด้านการเงินนี้เป็นปัจจัยที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง โดยส่วนใหญ่แล้วเงินทุนที่กลุ่มจัดหานั้นมักอยู่ในรูปของการออมทรัพย์ หรือการถือหุ้น เรือนหุ้น การสะสมทุน การดำเนินกิจกรรมด้านการเงิน การบัญชี การกำหนดการจัดสรรผลกำไรอย่างเป็นสัดส่วน และมีระบบที่ชัดเจนจะสามารถช่วยให้การดำเนินงานกลุ่มเป็นไปได้อย่างดี 5.

ปัจจัยด้านการมีส่วนร่วมในกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ในการพิจารณาถึงการมีส่วนร่วมของสมาชิกภายในกลุ่มหรือชุมชนนี้มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องพิจารณาทั้งการมีส่วนร่วมในแง่ของการกำหนดนโยบายเป้าหมายของการดำเนินกิจกรรม การมีส่วนร่วมในการจัดสรรคัดเลือกผู้ที่จะเข้ามามีอำนาจในการตัดสินใจหรือรับผิดชอบในงานที่รับมอบหมาย ตลอดจนการมีส่วนร่วมในการเสนอความคิดเห็นในอันที่จะเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินงาน การมีส่วนร่วมในการเสนอความคิดเห็นในอันที่จะเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินงาน การมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เหล่านี้ล้วนแต่เป็นเกณฑ์ที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความสามารถในการประสบความสำเร็จจากการนำแนวทางเลือกวิสาหกิจชุมชนมาปรับใช้ทั้งสิ้น ด้วยเหตุที่หัวใจหลักของวิสาหกิจชุมชนก็คือ การให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานต่าง ๆ ตลอดจนการเสนอความเห็นและการตัดสินใจเป็นสำคัญ

จิรพร มหาอินทร์ และคณะ. (2554 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษา การดำเนินงานและการส่งเสริมศักยภาพของวิสาหกิจชุมชน : กรณีศึกษา กลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์ผ้า และเครื่องแต่งกาย จังหวัดปทุมธานี พบว่า ปัญหาการดำเนินงานของกลุ่มผู้ประกอบการกลุ่มวิสาหกิจชุมชนผลิตภัณฑ์ผ้า และเครื่องแต่งกาย จังหวัดปทุมธานี ส่วนใหญ่เกิดจากผู้ประกอบการไม่มีความรู้ความชำนาญในการบริหารจัดการ การผลิตยังคงยึดภูมิปัญญาท้องถิ่นแต่มีการประยุกต์เทคโนโลยีสมัยใหม่บ้าง เพื่อพัฒนารูปแบบและเป็นการเพิ่มมูลค่าของผลิตภัณฑ์ ภาครัฐขาดการสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้เนื่องจากกลุ่มไม่มีรูปแบบการบริหารกลุ่มหรือการทำงานของกลุ่มเต็มรูปแบบส่งผลให้การสนับสนุนจากภาครัฐมีน้อย นอกจากนี้ผู้นำกลุ่มมักบริหารงานเพียงลำพังเนื่องจากไม่มีความรู้ความชำนาญในด้านการบริหารจัดการ ส่วนปัจจัยที่ส่งผลให้กลุ่มผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชนประสบผลสำเร็จ คือ นโยบายของรัฐบาลที่เปิดโอกาสให้มีการสร้างงาน สร้างรายได้ แก่คนในชุมชนและความร่วมมือขององค์กรในการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ร่วมติดตามประเมินผล รวมทั้งการมีภาวะผู้นำกลุ่มผนวกกับความเข้มแข็งของชุมชนที่เกื้อกูลการขับเคลื่อนกลุ่ม ส่วนข้อเสนอแนะจากการศึกษาค้นคว้านี้สำหรับภาครัฐควรให้การสนับสนุนกิจกรรมการดำเนินงานของกลุ่มผู้ประกอบการอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นด้านเงินทุน ความรู้ในด้านการบริหารจัดการ การพัฒนาผลิตภัณฑ์ การส่งเสริมการตลาด และการประชาสัมพันธ์ ส่วนด้านผู้ประกอบการวิสาหกิจชุมชน ควรมีการวางแผนการตลาด การจัดทำแผนธุรกิจ และสำรวจความต้องการของลูกค้า ซึ่งจะส่งผลให้การดำเนินงานผลิตสินค้ากลุ่มวิสาหกิจชุมชนมีคุณภาพมีมาตรฐานผลิตภัณฑ์ที่สามารถส่งออกจำหน่ายยังตลาดต่างประเทศและสามารถอยู่ได้อย่างยั่งยืน

ธีรศิลป์ กันธา และคณะ (2557 : 1) ได้ศึกษา แนวทางการพัฒนาธุรกิจการเกษตรในอำเภอชายแดนจังหวัดตาก พบว่า 1) สภาพทั่วไปของธุรกิจการเกษตรส่วนใหญ่แล้วปัจจัยในการผลิตจะซื้อจากร้าน ที่ดินทำกินเป็นของตนเอง การลงทุนจะลงทุนเองและขอสินเชื่อ ซึ่งทุนมาจากธนาคาร แรงงานจะใช้ทั้งในครัวเรือนและจ้าง พืชที่ผลิตส่วนใหญ่จะเป็นข้าวโพด การผลิตจะเน้นการขายก่อน

การบริโภคไม่มีการแปรรูปผลผลิต และไม่มีความรู้ในการแปรรูปผลผลิต ผลผลิตส่วนใหญ่จะเก็บไว้ใน
 ทุ่งฉางของตัวเอง ผลผลิตเกษตรกรจะนำไปขายในท้องถิ่นเอง โดยจ้างรถมาขนส่งผลผลิตพลอยได้ของ
 สินค้าเกษตรส่วนใหญ่จะไม่ได้เก็บไว้ และ 2) แนวทางการพัฒนาธุรกิจการเกษตร พบว่า ส่วนใหญ่ให้
 ความสำคัญกับนโยบายของรัฐใน การส่งเสริมจัดหาแหล่งสินเชื่อ การพัฒนาแหล่งน้ำ การผลิตเมล็ด
 พันธุ์พืช การประกันราคาสินค้าเกษตร การพักชำระหนี้ รวมถึงการพัฒนาการแปรรูปผลผลิตและการ
 จัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์

สัจจา บรรจงศิริ และบุญญฤทธิ์ มุ่งจงกลาง (2551 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษา การพัฒนาวิสาห
 กิจชุมชนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง พบว่า วิสาหกิจชุมชนที่ศึกษาเริ่มจัดตั้ง ตั้งแต่ปี
 พ.ศ.2548 – 2551 ส่วนใหญ่ไม่มีสำนักงาน การบริหารงานกลุ่มและกองทุนส่วนใหญ่ดำเนินการโดย
 คณะกรรมการกลุ่มที่มาจากการเลือกตั้ง ประกอบด้วยประธานและกรรมการ 5-15 คน มีกฎระเบียบ
 ข้อบังคับ แหล่งของเงินกองทุนเริ่มต้นมาจากการสนับสนุนปัจจัยการผลิตจากภาครัฐ การดำเนิน
 กิจกรรมการผลิตของกลุ่ม และการระดมหุ้นจากสมาชิก การจัดการเรียนรู้มีหลายรูปแบบ ได้แก่
 อบรมจากศูนย์เรียนรู้ การเรียนรู้ภายในกลุ่ม การทดลองด้วยตนเอง และการศึกษาดูงาน การพัฒนา
 วิสาหกิจชุมชนมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา 2 ด้านคือ 1) ปัจจัยทั่วไป ประกอบด้วย ปัจจัยภายใน
 ได้แก่ สมาชิก ประธาน/กรรมการ ระบบการบริหารงาน ศูนย์เรียนรู้ การเรียนรู้ของสมาชิก ผู้สืบทอด
 และผู้อาวุโส ปัจจัยภายนอก ได้แก่ ภัยธรรมชาติ ปัจจัยการผลิต พ่อค้าคนกลาง หน่วยงานสนับสนุน
 และการแข่งขัน 2) ปัจจัยเฉพาะ ด้านการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว ประกอบด้วย ระบบชลประทาน ปัจจัย
 การผลิต การแปรรูปผลผลิตข้าวเพื่อเพิ่มมูลค่าข้าว การลดต้นทุนการผลิต การจัดตลาดกลาง
 แลกเปลี่ยนพันธุ์ข้าว และการจัดตั้งสวัสดิการชาวนา ปัจจัยเฉพาะด้านการบริการการท่องเที่ยว
 ประกอบด้วย สภาพแวดล้อมและภูมิอากาศที่เอื้อต่อการท่องเที่ยว การปรับปรุงและการพัฒนาแหล่ง
 ท่องเที่ยว การพัฒนาระบบสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน ความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว ความสะอาด
 ของสถานที่ อาหารและที่พัก สินค้าที่ระลึก ของฝาก และการประชาสัมพันธ์ ปัจจัยเฉพาะด้านการ
 แปรรูป ประกอบด้วย วัสดุอุปกรณ์ในการแปรรูปอาหาร สุขลักษณะ ผลิตภัณท์คุณภาพดี และภษณะ
 บรรจุ แนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนประกอบด้วย 1) แบบวัฏจักรการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนเป็น
 แบบการพัฒนาที่ไม่มีที่สิ้นสุด เริ่มจากการสำรวจพื้นที่ การกำหนดเป้าหมายและตัวชี้วัด การประเมิน
 วิสาหกิจชุมชนก่อนเริ่มดำเนินการพัฒนา การจัดหายุทธศาสตร์การพัฒนา การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การ
 จัดทำแผนปฏิบัติการ การติดตามผลการดำเนินงาน และการประเมินผลภายหลังการพัฒนา 2) แนว
 ทิศทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนมีความต่างกันตามระดับการพัฒนาและกิจกรรมหลักในการผลิต

จงพล พรหมสาขา ณ สกลนคร และ อุทิศ สังขรัตน์. (2556: บทคัดย่อ) ได้ศึกษา แนว
 ทิศทางการพัฒนาการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนในเขตลุ่มทะเลสาบสงขลา พบว่า ปัจจัยด้าน
 การเมือง ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ และปัจจัยทางด้านสังคม เอื้ออำนวยต่อผู้ประกอบการวิสาหกิจ

ชุมชน ส่วนปัจจัยทางด้านเทคโนโลยี และปัจจัยทางนิเวศวิทยา เป็นปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงาน ในด้านปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนมีดังนี้ ปัญหาด้านการตลาด ปัญหาด้านบัญชีและการเงิน ปัญหาด้านการผลิต ปัญหาด้านการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ ปัญหาด้านการออกแบบผลิตภัณฑ์ และปัญหาต้นทุนการผลิต โดยแนวทางการพัฒนาการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชน หน่วยงานภาครัฐเป็นหน่วยงานสำคัญของการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน ทั้งในด้านการให้ความรู้ การพัฒนาทักษะด้านต่างๆ การสนับสนุนด้านการตลาด และการกำหนดระเบียบต่างๆ เพื่อสนับสนุนวิสาหกิจชุมชน

สัญญา เคนาภูมิ. (2558). ได้ศึกษา แนวทางการพัฒนาประสิทธิผลของวิสาหกิจชุมชนในเขตพื้นที่จังหวัดมหาสารคาม พบว่า แนวทางการพัฒนาประสิทธิผลของวิสาหกิจชุมชนในเขตพื้นที่จังหวัดมหาสารคามประกอบด้วย (1) แนวทางกลยุทธ์เชิงรุก โดยการพัฒนาศักยภาพการผลิตและยกระดับมาตรฐานคุณภาพผลิตภัณฑ์สู่ระดับประเทศและระดับสากล ขยายช่องทางการจัดจำหน่าย ขยายพัฒนาเครือข่ายทางธุรกิจเพื่อส่งเสริมการกระจายสินค้า (2) แนวทางกลยุทธ์เชิงพัฒนา โดยการเสริมสร้างขีดความสามารถการบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชน สนับสนุนงบประมาณและบุคลากรในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชน สร้างความร่วมมือเชิงบูรณาการหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการส่งเสริมสนับสนุนวิสาหกิจชุมชนอย่างเป็นระบบ (3) แนวทางกลยุทธ์เชิงตั้งรับโดยการพัฒนาศักยภาพแรงงานวิสาหกิจชุมชน พัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์วิสาหกิจชุมชนยกระดับมาตรฐานการผลิตให้สูงขึ้นและ (4) แนวทางกลยุทธ์เชิงพลิกแพลง โดยการพัฒนาเครือข่ายวิสาหกิจชุมชนให้เข้มแข็ง วิจัยนวัตกรรมเพื่อพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์ และสร้างความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชนในการส่งเสริมวิสาหกิจชุมชนให้เข้มแข็งและพึ่งตนเอง

ประเด็นที่กำลังดำเนินการ

ประชากรในชนบทส่วนใหญ่ของประเทศไทยยึดอาชีพหลักคือการเกษตร ซึ่งมักทำแบบยังชีพที่มีความสอดคล้องกับประเพณี วิถีชีวิต วัฒนธรรม และความเป็นอยู่ของคนไทย โดยอาศัยความรู้ความสามารถตลอดจนภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ จนปัจจุบันการพัฒนาการเกษตรจากเดิมแบบยังชีพพึ่งพาตนเองได้ภายในชุมชนเป็นเกษตรอุตสาหกรรมที่มุ่งเน้นการผลิตเพื่อจำหน่ายมากขึ้น ทำให้ต้องพึ่งพาปัจจัยการผลิตและปัจจัยการดำรงชีพจากภายนอกชุมชนมากขึ้นตามไปด้วย ทำให้รายจ่ายมากกว่ารายได้ที่ได้จนเกิดภาระหนี้สินและปัญหาอื่นอีกมากมาย ส่งผลกระทบต่อวิถีชุมชนจนไม่สามารถพึ่งตนเองได้ ประกอบกับปัจจุบันเป็นยุคโลกาภิวัตน์ที่มีการแข่งขันและมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ดังนั้นชุมชนจึงต้องมีการเรียนรู้และพัฒนาตัวเองให้เข้มแข็งพึ่งตนเองได้

การส่งเสริมให้ชุมชนจัดตั้งวิสาหกิจชุมชนเป็นวิธีการหนึ่งที่จะช่วยให้ชุมชนชนบทได้ปรับเปลี่ยนการพึ่งพิงปัจจัยต่างๆ จากภายนอกชุมชนเป็นการพึ่งตนเองภายในชุมชน โดยอาศัยทุน

ของตนเองและทุนของชุมชนที่มี การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนนั้นจำเป็นต้องมีการบริหารจัดการที่ดี มีรูปแบบการพัฒนาที่เหมาะสมสอดคล้องกับวิถีชุมชนบนพื้นฐานเศรษฐกิจพอเพียงที่จะต้องมีการบริหารจัดการให้ไปในทางสายกลางก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ โดยมีความพอประมาณ มีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีภูมิคุ้มกันที่ดีต่อผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้ต้องอาศัยความรู้ ความรอบคอบและความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ ใช้ในการวางแผนและดำเนินการทุกขั้นตอน เพื่อให้การพัฒนานาไปสู่ความเข้มแข็งและการพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน เมื่อวิสาหกิจชุมชนเข้มแข็งทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเอง แก้ไขปัญหาความยากจนของคนในชุมชน ซึ่งผลสุดท้ายทำให้ชุมชนเข้มแข็งขึ้นตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง (สัจจา บรรจงศิริ และบุญญฤทธิ์ มุ่งจงกลาง, 2551 : 70)

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนปุ๋ยอินทรีย์ ตำบลบ้านไทย อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดนครราชสีมา เป็นอีกกลุ่มวิสาหกิจหนึ่งที่ได้มีการจัดตั้งขึ้นโดยได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐในท้องถิ่น ทั้งในด้านของการจัดตั้ง การให้ความรู้ในด้านต่าง ๆ และในด้านของเงินลงทุนเริ่มแรกในการจัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจ ซึ่งทางกลุ่มได้มีการแต่เนื่องจากกลุ่มวิสาหกิจ แต่เนื่องจากข้อจำกัดในด้านของกฎระเบียบ ข้อบังคับของหน่วยงานภาครัฐบางประการ เช่น ในการผลิตและจำหน่ายปุ๋ยไม่ว่าจะเป็นชนิด หรือประเภทใด จำเป็นอย่างยิ่งต้องมีการดำเนินการให้ถูกต้องตามพระราชบัญญัติปุ๋ย พ.ศ. 2518 โดยต้องมีการขอขึ้นทะเบียนหรือขออนุญาตขายปุ๋ยจากกรมวิชาการเกษตร หรือหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ซึ่งทางกลุ่มวิสาหกิจกำลังอยู่ระหว่างการดำเนิน ข้อจำกัดด้านความรู้ในด้านการบริหารจัดการกลุ่มวิสาหกิจ ทำให้ทางกลุ่มยังไม่สามารถกระจายสินค้าไปยังชุมชนอื่นได้ อีกทั้งความน่าเชื่อถือเกี่ยวกับการบริหารจัดการ ข้อมูลทางการเงิน ยังไม่เป็นที่ยอมรับของสมาชิกและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ซึ่งจากที่กล่าวมานั้น จะพบว่าการศึกษาเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชนแม้จะพบประโยชน์ในด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นกับชุมชนในการปรับนำไปใช้ แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นอันเกิดจากการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนก็ยังมีอยู่ อาทิเช่น ด้านการบริหารจัดการ ด้านการตลาด ด้านการเงิน บัญชี ด้านการสนับสนุนจากภาครัฐ ด้านการพัฒนาองค์ความรู้ และอื่นๆอีกมากมาย ดังนั้นจึงเป็นเรื่องสำคัญและจำเป็นต้องมีการศึกษาในวิจัย เพื่อหาแนวทางการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนให้มีความชัดเจน และนำไปปรับใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในชุมชนต่อไป